

GRIET BROSENS

CONGO AAN DEN YSER

Manteau

zonder Willem geen boek

© 2013 Uitgeverij Manteau / WPG Uitgevers België nv, Mechelsesteenweg 203,
B-2018 Antwerpen en Instituut voor Veteranen – Nationaal Instituut voor
Oorlogsinvaliden, Oudstrijders en Oorlogsslachtoffers (IV-NIOOO)

www.manteau.be

info@manteau.be

Vertegenwoordiging in Nederland

Singel 262

1016 AC Amsterdam

Postbus 3879

1001 AR Amsterdam

Omslagontwerp: Artattack

Vormgeving binnenwerk: Aksent

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Bij het achterhalen van de auteursrechten van de illustraties is met grote zorgvuldigheid te werk gegaan. Als er niettemin onvolkomenheden zouden worden geconstateerd, dan zal de uitgeverij daarvan graag op de hoogte worden gesteld.

Ondanks alle zorg die aan de samenstelling van de uitgave werd besteed, kan de redactie of de auteur noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze publicatie zou kunnen voorkomen.

ISBN 978 90 02 25196 2

D/2013/0034/2

NUR 686

INHOUD

Inleiding	5
Deel I. Een kleine wereld wordt snel groot	17
1. Het ontstaan van de Congo-Vrijstaat	19
Een nieuwe wereld	19
Leopold II en de Scramble for Africa	23
2. Travail et progrès!	29
Koning zoekt helden	30
Edmond Menzel	33
3. Matadi-Antwerpen. Onze jongens komen naar België	39
Boys will be boys	39
In dienst van de Compagnie Maritime Belge du Congo	45
4. Na een vaderland, nu een moederland	49
Farnana en Droeven in de schoolbanken	51
De Congolezen van de Sint-Gorikswijk	61
Carabouya, carabouya	65
Twaalf stielen, dertien ongelukken	69
Deel II. De Groote Oorlog	73
1. Lange aanloop, korte sprint	75
Sarajevo, de lont	75
Europa, het kruitvat	78
België, stuck in the middle	81
De mobilisatie	87
Het Korps der Congolese Vrijwilligers	94

2. De bewegingsoorlog	99
Van de Gete naar de Schelde	101
De Slag bij Namen	104
De Slag bij Antwerpen	117
De Vrijwilligersregimenten	129
<i>Alomon, Boimbo en Bolofo van het 4de Vrijwilligersregiment</i>	131
<i>Het 5de Vrijwilligersregiment en Jacques M'Bondo</i>	132
De aftocht naar de IJzer	135
3. De IJzerslag	139
4. De Heilige Wacht: vier jaar stabilisatie	157
Auvours en andere opleidingskampen in Frankrijk	160
Vier jaar in de loopgraven	164
Nooit in hetzelfde bedje ziek	173
Shell shame	182
Op de strafbank	187
Krijgsgevangenen	194
Terug naar Congo	202
5. De Bevrijding	211
 Deel III. In het nieuwe België	 227
1. Huiswaarts	229
2. L'Union Congolaise	235
3. Hoe het afliep	245
 Nawoord	 273
Eindnoten	277
Bibliografie	298

INLEIDING

‘Geen denken aan!’ zei Jules Renkin, Belgisch minister van Koloniën in 1916. Het was volle oorlog, hij zat in een vergadering met zijn raadgevers en een van hen, Pierre Orts, had nogmaals geopperd om soldaten uit Congo over te brengen en ze aan de IJzer in te zetten. De man had hetzelfde idee het jaar ervoor al op tafel gebracht. Toen was Renkin er nog mee naar de eerste minister en minister van Oorlog Charles De Broqueville getrokken, maar die wilde er niet van weten. Hij ging niet nog eens zijn nek uitsteken. Orts argumenteerde nog dat de Force Publique, het Congolese leger, het grootste leger uit de regio was en dat de soldaten oorlogservaring hadden, ze hadden in Afrika al tegen de Duitsers gevochten. Hij herhaalde fijntjes dat de andere landen het wel gedaan hadden. Groot-Brittannië en Frankrijk hadden zonder dralen grote contingenten soldaten uit hun koloniën laten overkomen, was het niet om te vechten dan wel om te werken. Al twee jaar zagen ze aan het front spahi's uit Marokko, zoeaven en tirailleurs uit Noord- en West-Afrika, sikhs uit India, soldaten uit Canada, Australië, Nieuw-Zeeland enzovoort. Waarom dan geen Congolezen? Renkin snoerde hem de mond: *‘...persoonlijk voel ik er weinig voor om koloniale troepen in te zetten buiten Afrika. De kolonie heeft al een groot offer gebracht in deze oorlog. Daarbij walg ik van het idee om onze zwarten mee te sleuren in de gevechten tussen Europeanen. Dat is nefast voor hun beschaving en voor het prestige van het blanke ras in Afrika. Het is zelfs onze morele verplichting om de volkeren die wij moeten beschermen en behoeden niet in dit gruwelijk kluwen te betrekken. Verder deel ik de overtuiging van de gouverneur-generaal, de heer Henry, aangaande de terugkeer naar het vaderland van al die zwarten die op de Europese en Aziatische fronten zouden komen vechten.’*¹ Met die laatste zin bedoelde hij dat de blanken hun morele overwicht in Congo zouden verliezen als bekend werd dat zij ook tot aan hun knieën in de modder hadden gezeten. Het dossier werd weer opgeborgen.

Op 2 januari 1918, nog voor het einde van de oorlog, stuurde het Belgische militaire hoofdkwartier een vraag naar de bevelhebbers van alle zes legerdivisies en de cavaleriedivisie. De vraag was tweeledig: hoeveel zwarten hebben in uw eenheden gediend en hoeveel zwarten

tellen uw eenheden momenteel nog? Een voor een stuurden ze hun antwoord. Logischerwijze, gezien de bewuste politiek van Renkin, moest dat antwoord nul zijn. De 1ste divisie bleek er echter vier gekend te hebben en had er in 1918 nog twee in dienst. De commandant van de 2de divisie kon er zich vaag twee herinneren. Bij de 3de hadden er in het verleden drie gevochten en zat er in 1918 nog één. Elk van de zeven antwoorden vermeldde minstens één zwarte. Het hoofdkwartier telde alle cijfers op en kwam tot de volgende uitkomst: tijdens de Eerste Wereldoorlog hadden zevenentwintig zwarte soldaten in het Belgisch leger gediend. Dat was niet juist. Sommige afdelingen van het leger, zoals de hulptroepen, hadden de vraag niet ontvangen. De legeradministratie had het duidelijk moeilijk met de schrijfwijze van sommige Congolese namen. Congolese soldaten die in de loop van de geschiedenis opdoken kwamen niet voor in de lijst, anderen stonden er twee keer in. Soldaten die voor het einde van de oorlog van het toneel waren verdwenen, was men al vergeten in januari 1918.

Minstens tweeëndertig Congolezen dienden in het Belgisch leger tijdens de Eerste Wereldoorlog. Meer dan honderdduizend Belgische soldaten, enkele tientallen Congolezen. Wat deden die tweeëndertig krenten in de Belgische pap? Wie waren die jongens? Hoe kwamen ze in België terecht? Hoe kwamen ze in het leger? Wat maakten ze mee? Overleefden ze het? Hun verhaal is ontstellend, hun leven was dat nog veel meer. Jong, zonder uitzondering, gedoemd, zonder meer. Ze waren in de wieg gelegd om hun leven te slijten aan de oevers van de Congorivier, maar werden meegesleurd in een oorlog die hen niet aanging, op een continent waar ze nog nooit van gehoord hadden. Ze doken op in iedere legerafdeling. Behalve in Luik waren ze aanwezig op elk groot Belgisch slagveld. De tweeëndertig Congolezen kwamen in aanraking met bijna elk toneel van de Eerste Wereldoorlog. Dat maakt hen als groep uniek. Maar net als elke soldaat in de oorlog hunkerden ze vier jaar lang naar het einde ervan. Ze hoorden hier niet te zijn. Ze waren thuis onder de Afrikaanse zon, niet in de bevroren loopgraven van de Westhoek. Ze moesten in de missieschool zitten, niet in een trainingskamp. Ze offerden, was het niet hun leven, dan wel hun jeugd op voor België. Gestorven voor een vreemde vlag,

begraven in een ver land. Van de wieg tot in het graf spreekt hun leven tot de verbeelding, maar de verhalen verdwenen in de laatste honderd jaar naar de achtergrond, tot ze zo ver weg zaten dat niemand ze nog kende. De bewijzen van hun bestaan verscholen zich in stoffige archiefmappen, van Brussel tot in Moskou. Hun namen werden vergeten, hun sporen uitgewist door de tijd of overschreven door nieuwe gebeurtenissen. Maar elk verhaal, elk van de tweeëndertig, verdient een podium en een publiek. Alvast een korte voorstelling.

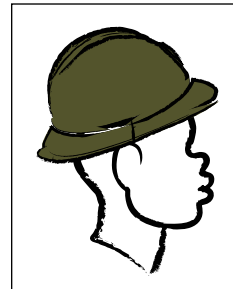
Joseph Adipanga (1895 – 1939)

- Kwam als 16-jarige naar België als boy.
- Vocht bij de Karabiniers.
- Bracht de oorlog bijna volledig in de loopgraven door.
- Kreeg het Vuurkruis.
- Huwde na de oorlog met een Belgische en kreeg een zoon.
- Leed aan chronische bronchitis.

Pierre Alomon (1893 – 1916)

- Werkte in 1914 als portier in Brussel.
- Diende vanaf januari 1915 als vrijwilliger bij het 2de Linie.
- Werde door de krijgsraad veroordeeld voor insubordinatie.
- Overleed aan bronchitis en ligt begraven in Frankrijk.

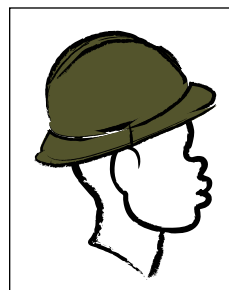
Jean Balamba (1893 – ?)

- Maakte de oversteek als matroos.
- Vocht bij de Karabiniers.
- Onderscheidde zich in de Scheldeslag en de IJzerslag.
- Werkte na de oorlog bij het ministerie van Landsverdediging en in het Museum van Belgisch Congo.

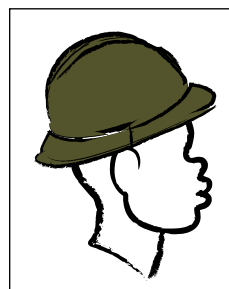
Paul Movongo Bayon (1893 – 1916)

- Woonde in 1910 in Brussel en trouwde in 1912 met een Belgische.
- Werde als oorlogsvrijwilliger naar de Vesting Namen gestuurd.
- Stierf in 1916 in een militair hospitaal in Montpellier.

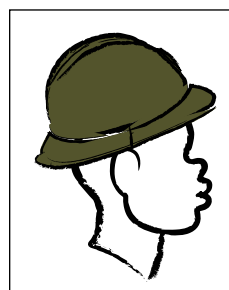
Antoine Boimbo (1897 – 1915)

- Werkte voor de oorlog in Brussel als carabouyaverkoper.
- Diende bij het 4de Vrijwilligerskorps en bij het 2de Linieregiment.
- Werde door de krijgsraad veroordeeld voor insubordinatie.
- Overleed in 1915 in Frankrijk.

Edouard Bolia (1886 – ?)

- Kwam in 1914 via Parijs naar Brussel.
- Diende als vrijwilliger bij de Grenadiers.
- Belandde na de terugtocht van het Belgische leger in 1914 in Calais.
- Keerde in 1915 terug naar Congo.

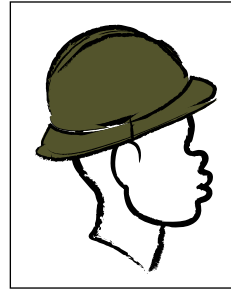
Camille Bolofo (1886 – ?)

- Woonde sinds 1912 in Brussel.
- Zat bij het 4de Vrijwilligersregiment en later bij het 4de Linie.
- Verwondde mogelijk zichzelf in 1915.
- Werde met verlof zonder wedde gestuurd.
- Was na de oorlog portier en straatventer in Brussel.

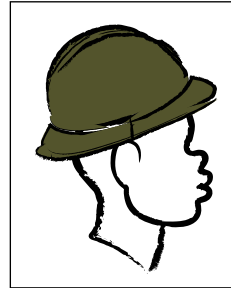

Antoine Bomjo (1895 – 1915)

- Werkte in 1914 als portier in een Brusselse bar.
- Diende zich aan bij de Grenadiers.
- Vocht in Antwerpen en overleed er in 1915. Ligt begraven op het Schoonselhof.

Eugène Bonkakou (1892 – ?)

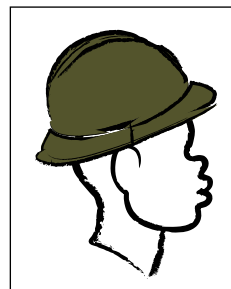
- Wordt als oorlogsvrijwilliger door het 8ste Linie opgevorderd in Pervijze.
- Bracht de rest van de oorlog vooral door in het ziekenhuis.
- Woonde na de oorlog in Luik.

Pius Bouclou (1895 – 1918)

- Wordt vrijwilliger bij het 3de regiment Genie, 2de pionierscompagnie.
- Trok met longproblemen van het ene ziekenhuis naar het andere.
- Stierf in 1918 in Parijs en werd begraven op Père-Lachaise.

Léon De Cassa (1897 – ?)

- Vocht als een van de weinige Congolezen al in Namen mee.
- Bevond zich vier jaar lang ver achter het front.
- Kwam na de oorlog in aanvaring met het gerecht.
- Gaf zich na WO II uit voor verzetsstrijder en richtte dubieuze verenigingen op.

Joseph Droeven (1896 – 1945)

- Belgische vader, Congolese moeder. Groeide op in Herstal.
- Werd in 1913 de eerste zwarte Belgische beroepsmilitair.
- Nam in 1914 deel aan de uitvallen bij Antwerpen en de terugtocht naar de IJzer.
- Deserteerde en dook pas in 1918 weer op.
- Trouwde na de oorlog en trok met zijn gezin naar Congo.

Paul Panda Farnana (1888 – 1930)

- Groeide op in een vooraanstaande Belgische familie.
- Diende bij het Korps der Congolese Vrijwilligers.
- Werd in Namen krijgsgevangen gemaakt; zat vier jaar in Duitse kampen.
- Zette zich na de oorlog in voor de emancipatie van Congolezen.
- Keerde in 1929 terug naar Congo.

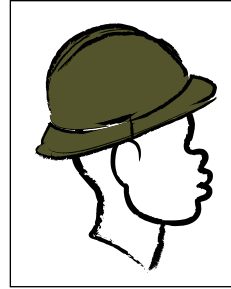
Honoré Fataki (1899 – 1938)

- Kwam in 1913 naar België als boy.
- Was nog geen 16 toen hij in 1914 in het leger ging.
- Diende bij de Artillerie.
- Werd in 1918 bevangen door gifgas en bleef oorlogsinvalid.
- Worstelde met zijn longen tot zijn dood in 1938.

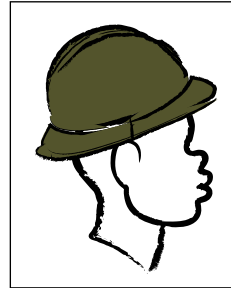

Jean Jacob Ilanga (1894 – 1916)

- Kwam als 18-jarige boy naar België.
- Had een zwakke gezondheid.
- Werde ingelijfd bij de Grenadiers.
- Stierf in 1916 aan tbc in bezet Gent.

Jean-Baptiste Jessy (1897 – 1918)

- Kwam naar Antwerpen als boy, werd achtergelaten op de kade.
- Diende tijdens de oorlog bij het 1ste en het 5de regiment Jagers te Voet.
- Sneuvelde in 1918 in Nieuwpoort, ligt begraven in De Panne.

Albert Kudjabo (1896 – 1934)

- Kwam als boy naar België en woonde in Gent.
- Nam in 1914 dienst bij het Korps der Congolese Vrijwilligers.
- Vocht in Namen; krijgsgevangen gemaakt.
- Stond na de oorlog mee aan de wieg van de Union Congolaise.
- Huwde met een Belgische en kreeg vier zonen.

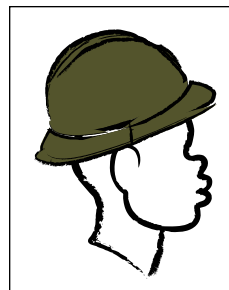
Honoré Kulu (1885 – 1917)

- Kwam in 1912 als boy naar België.
- Ging in dienst bij het 1ste regiment Grenadiers.
- Onderscheidde zich tijdens de aanval op Tervate in 1914.

Simon Lisasi (1894 – 1929)

- Vanaf 1910 in België, succesvolle verkoper van carabouya.
- Diende tijdens de oorlog bij vier regimenten.
- Bracht de oorlog vooral door in ziekenhuizen.
- Stichtte een gezin in Brussel, was actief lid van de Union Congolaise.

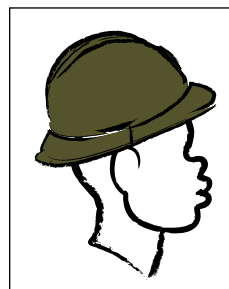
Michel Longo (? – 1951)

- Kwam in 1913 aan als matroos, was een tijdje bokser.
- Vocht mee tijdens het bevrijdingsoffensief.
- Woonde na de oorlog in Marcinelle en Brussel.

Joseph Lopiko (1897 – 1915)

- Kwam als boy mee uit Congo.
- Werkte in Brussel als dagloner en in Luik als portier.
- Vervoegde het Karabiniersregiment in 1914.
- Overleed in bezet Luik in 1915.

François Mabilla (1898 – 1918)

- Woonde voor de oorlog in Laken.
- Meldde zich aan bij het 9de Linie en schopte het tot korporaal.
- Onderscheidde zich tijdens een bombardement in Pervijze in 1915.
- Sneuvelde tijdens de Slag om Merkem in 1918.

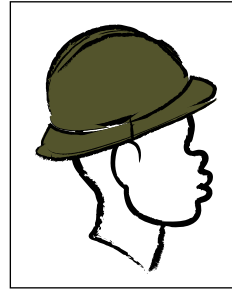

Antoine Manglunki (1896 – 1939)

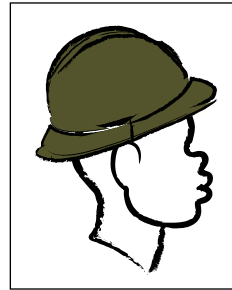
- Werkte voor de oorlog in de scheepsbouw.
- Was tijdens de oorlog chauffeur.
- Huwde tijdens de oorlog en kreeg een dochter.
- Verhuisde nadien naar Brussel.

Pierre M'Bimba (1889 – 1942)

- Werkte voor de oorlog in de hoogovens.
- Vocht met het 5de Linie in Antwerpen en aan de IJzer.
- Werde tijdens de IJzerslag krijgsgevangen genomen.
- Richtte na de oorlog een afdeling van de Union Congolaise op in Charleroi.

Jacques M'Bondo (1894 – 1918)

- Trouwde voor de oorlog in Brussel met een Poolse.
- Vocht bij het 5de Vrijwilligerskorps en het 7de Linie.
- Werde in Nieuwpoort neergeschoten en ontwaakte in Groot-Brittannië.
- Werkte in een Britse munitiefabriek.

Jules Moke (1898 – 1943)

- Nam dienst toen hij 16 was, in 1916.
- Vocht bij het 23ste Linie tot hij gewond raakte.
- Werde in 1939 opnieuw onder de wapens geroepen.
- Bracht enkele maanden door in krijgsgevangenschap.

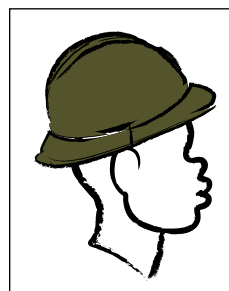
Antoine Mona (1896 – 1921)

- Ging in Congo naar school bij de cadetten van Nieuw-Antwerpen.
- Vocht in het 3de Vrijwilligerskorps en het 6de Linie.
- Vocht in Antwerpen, aan de IJzer en in Moorslede; raakte meermaals gewond.
- Leed na de oorlog aan tbc.

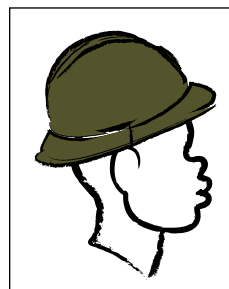
Pierre Sangwali (1890 – ?)

- Woonde voor de oorlog in Brussel.
- Vervoegde in december 1914 het 2de Linie.
- Wordt veroordeeld door de krijgsraad.
- Wordt ontslagen en in 1917 naar Congo gestuurd.

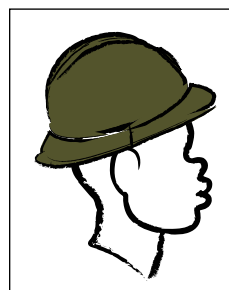
Thomas Seres (1891 – 1925)

- Diende bij het 7de Vrijwilligersregiment en de Grenadiers.
- Zat vanaf de eerste oorlogswinter achter het front en werkte in munitiefabrieken.
- Woonde na de oorlog in Charleroi en Brussel.

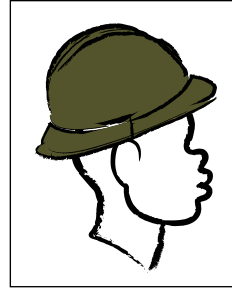
Sébastien Simba (1895 – ?)

- Woonde voor de oorlog in Brussel en in Namen, was portier.
- Enige Congolees bij de Gidsen.
- Vocht in Antwerpen, Aalst en aan de IJzer.
- Vestigde zich na de oorlog in Brussel.

Pierre Soumbou (? – 1927)

- Werkte voor de oorlog in Brussel als carabouyaverkoper.
- Vocht tijdens de bewegingsoorlog bij de Karabiniers.
- Diende later bij de Lansiers en de Artillerie.
- Huwde na de oorlog met een Belgische.

Antoine Yoka (1892 – ?)

- Kwam in 1913 in Brussel aan.
- Nam dienst bij de Karabiniers.
- Vocht mee in de Slag om Antwerpen en de Ijzerslag.
- Was tijdens WO II actief in het Geheim Leger.

DEEL I

Een kleine wereld wordt snel groot

*Het grote Afrika was nog bijna helemaal onbekend.
In de wouden van het binnenland
had nog geen blanke de voet gezet.
Ten tijde van Leopold II
gingen moedige kerels de streek verkennen.
Een van deze was Stanley, een Engelsman.
Zij vertelden van de grote rijkdommen,
die er in de natuur te vinden waren.
Zowel Frankrijk als Duitsland en Engeland
wensten er veel land in bezit te nemen.
Leopold II, de grote durver,
droomde ook van een kolonie.
Hij vroeg Stanley om voor hem te werken.
Deze nam het voorstel aan
en vertrok opnieuw naar Afrika.
Hij stichtte er Congo-Vrijstaat
met onze vorst als soeverein.
Later schonk Leopold II Congo aan België.
Zo kregen wij een grote, rijke kolonie.²*

HOOFDSTUK 1

Het ontstaan van de Congo-Vrijstaat

EEN NIEUWE WERELD

Op het einde van de negentiende eeuw zuchtte de wereld vermoeid. Politieke revoluties, de industriële revolutie, opstand, nationalisme, nieuwe staten, de romantiek, de opkomst van de vrijhandel... Het was een eeuw van ambitie, van ongekeende vooruitgang, van techniek en wetenschap en uitvindingen, van rijkdom, maar ook een van geldingsdrang, machtsstrijd en onzekerheid. En het was de eeuw van het imperialisme.

Het imperialisme was een opnieuw opflakkerende vorm van het kolonialisme dat enkele eeuwen eerder al een stempel op de wereldgeschiedenis had gedrukt. Europese staten installeerden zich nu in overzeese gebieden om er het economische leven te organiseren afhankelijk van de eigen nationale economische behoeften.³ En die waren heel wat groter geworden sinds de industriële revolutie. Landen produceerden sneller en meer goederen en hadden behoefte aan goedkope grondstoffen, aan een afzetmarkt die groter was dan het eigen grondgebied. Koloniën konden de oplossing bieden. Grote gebieden, veel grondstoffen, een bevolking die aan het werk gezet kon worden, afgewerkte producten konden er misschien wel opnieuw verkocht worden. En passant zou de bevolking er beter van worden, want de kolonisatoren waren van plan de beschaving uit te dragen. Ze zagen het als hun eervolle plicht om de vooruitgang die ze zelf gekend hadden in de vorige decennia ook in de achtergestelde gebieden op gang te brengen.

De negentiende eeuw was ook op politiek vlak een woelige periode geweest. Duitsland en Italië waren pas eengemaakt, Frankrijk in de put na het verlies van de oorlog met Pruisen. Het was tijd om een hoge borst op te zetten en zich te profileren. Men wilde zich sterk voelen en vooral sterk tonen. Het bezit van koloniën moest de staatshoofden nieuw en

U B A N G I

<i>Van Gèle I</i>	1883 - 1884
<i>Van Gèle II</i>	1885 - 1886
<i>Van Gèle III</i>	1887 - 1888
<i>Van Gèle IV</i>	1889 - 1890

K W A N G O

Dhanis 1891 - 1892

U E L E

Van Kerckhoven 1891-1892
† 10 - 8 - 1892

K I V U

Long - 1894-1895

K A T A N G A

Le Marinel 1891-1892
Delcommune 1891-1892
Stairs 1891-1892

